

B OEKEN

[B] **“HERMANS HAD EVIDENT NIET ALTIJD GELIJK”.
DEEL TWEE VAN WILLEM OTTERSPEERS
W.F. HERMANS-BIOGRAFIE**

Van de mislukking naar de wrok; het lijkt een kleine stap. Toch gaapt er tussen *De mislukkingskunstenaar*, het eerste deel van Willem Otterspeers biografie van Willem Frederik Hermans, en *De zanger van de wrok*, het afsluitende deel ervan, een merkwaardige kloof.

Iets meer dan een jaar geleden was de kritiek niet mals voor *De mislukkingskunstenaar*. Nog voor het boek verschenen was, klonk er al boegeroep van de zijde van een aantal Hermansadepten, maar ook het minder vooringenomen deel van de literatuurkritiek toonde zich niet uitermate enthousiast. Men had vooral meer feiten verwacht – het liefst nieuwe feiten. Ik heb destijds in dit tijdschrift een lans gebroken voor Otterspeers durf om het levensverhaal van een van de meest besproken auteurs van het Nederlandse taalgebied vanuit een duidelijke invalshoek te benaderen. Het oeuvre van Hermans bleek namelijk op een interessante manier te beschrijven als een op voorhand al verloren strijd van de schrijver met zijn zus Corry, die aan het begin van de oorlog samen met haar minnaar zelfmoord pleegde. Die complexe relatie vormde zo niet alleen de motor voor een zich rap ontwikkelend schrijverschap, maar ook een verklaring voor de

felheid waarmee Hermans het besef van zijn eigen ontoereikendheid niet alleen op zichzelf, maar eveneens op de hem omringende wereld wilde verhalen. De literatuur die uit een zeer persoonlijke bron geboren was, kreeg in deze voorstelling met andere woorden een missie, die de onverzettelijkheid waarmee Hermans zijn denkbeelden in verhalen, essays en polemieken vatte, begrijpelijk maakte. Literatuur werd hier dus een noodzakelijk en uitermate strijdbaar fenomeen.

Aangezien er weinig aandacht was voor Otterspeers visie op het oeuvre van Hermans was de onbehagelijke conclusie dat het de biograaf blijkbaar kwalijk genomen werd dat hij überhaupt een visie op dit werk had ontwikkeld. Voorbijgaand aan het feit dat Otterspeer, met overschot van gelijk, in zijn inleiding had geponeerd dat er niet zoiets kan bestaan als een “definitieve of volmaakte” biografie, bleef het gros van de beschouwers dat toch van hem verlangen.

Ik kan me moeilijk voorstellen dat Otterspeer zich iets van de kritiek heeft aangetrokken. Daarvoor was ze – een enkele grief over feitelijke onjuistheden daargelaten – te zeer bezijden de kwestie. Toch heeft *De zanger van de wrok* een heel ander karakter dan zijn voorganger. In dit deel staat de poëtische constructie die aan het tweeluik ten grondslag ligt veel minder op de voorgrond. Bij momenten leest het boek zelfs als een traditionele feitenbiografie –

Willem Frederik Hermans.

toegegeven: snel en aanstekelijk geschreven, maar toch ook een beetje saai.

Het boek begint zeer sterk. In nog geen tien pagina's schetst Otterspeer de evolutie van de historische en filosofische betekenis van de wrok – van Homerus tot Sloterdijk; van de wrok als motor van het heldendom, tot het ressentiment als grondstof van de moderne maatschappij. Hij laat bovendien zien dat Hermans in zijn geschriften expliciet met deze termen speelde, dat hij zichzelf als rancuneus wezen neerzette en het als zijn opdracht als schrijver beschouwde om zijn wrok op een creatieve manier te verwerken in verhalen die naar de essentie van het bestaan peilden. Zo sterk als het boek begint, zo mooi eindigt het ook. Wie nog twijfelde aan de geldigheid van Otterspeers typeringen van Hermans als misluktingskunstenaar en wrokganger weet zich in de coda, getiteld 'Ruis en rancune', geconfronteerd met een even verrassende als verhelderende analyse van het dagboek dat Hermans bijhield toen hij aan *Ruisend gruis* werkte, zijn laatste roman. Hierin fictionaliseert de schrijver zijn mislukking als wis- en natuurkundige en concludeert hij op een gegeven moment: "Literaire ambitie ontstond pas toen ik besepte dat je over dingen waarin je niet slaagde toch wel verhalen kon schrijven." Duidelijker had Hermans de mislukking en de daarmee verbonden wrok over de onmacht het

bestaan op een fundamentele manier te kunnen beschrijven, nooit behandeld. Nergens had hij ook voelbaarder gemaakt welke rol de literatuur in dit besef speelde. Het feit dat hij er niet in was geslaagd om zich te bekwamen in de wetenschap die de wereld in zijn exacte vorm beschreef, opende de mogelijkheid om diezelfde wereld in haar chaotische en uiteindelijk onkenbare staat te lijf te gaan. Uiteraard gebeurde dat in de wetenschap dat ook dit tot mislukken gedoemd was, maar tegelijkertijd was er steeds het besef dat de omgang met het verdriet over de menselijke onmacht een uiterst nuttige en noodzakelijke bezigheid was.

De vraag is echter op welke manier deze filosofische invulling van het begrip wrok is terug te vinden in het alledaagse leven van Hermans. In de duizend pagina's die Otterspeer aan de periode 1953-1995 wijdt, komt behalve de schrijver die een literair antwoord op het probleem van het menselijke ressentiment probeerde te vinden, namelijk vooral de wrokkige Wim Hermans aan bod. En die had, zoals Otterspeer ergens summier opmerkt, lang niet altijd gelijk. Laat staan dat er altijd begrip is op te brengen voor zijn standpunten. Hoe scheef de verhoudingen ook lagen toen Hermans werd aangesteld als lector fysische geografie in Groningen, je moet wel een hele grote Hermans-fan zijn om niet in te zien dat het conflict dat in 1971 ontstond tussen

de lector enerzijds en zijn studenten en de faculteit anderzijds, toch voornamelijk op Hermans' conto te schrijven is. De faculteit stelde zich zelfs ruimhartig op door de fysische geografie over te hevelen van de sociale geografie, waar ze wat gewrongen zat, naar het Geologisch Instituut. Prompt kreeg Hermans ook een budget voor de apparatuur waar hij altijd om had gevraagd. Dat betekende echter wel dat hij nu ook daadwerkelijk iets moest gaan doen en dat bleek al snel niet echt de bedoeling. Exit Hermans, dus.

In dit geval hoeft je Hermans uiteraard ook niet geheel te begrijpen, of sympathiek te vinden. *Onder professoren* wordt er bijvoorbeeld geen andere roman van. Veel lastiger wordt het echter als Hermans zich met volle overgave in de maatschappelijke discussie werpt. Dat hij in de Weinreb-affaire, waarin "links Nederland" volgens Hermans een bedrieger op de schouders had gehesen, uiteindelijk gelijk kreeg, betekent nog niet dat zijn optreden in die zaak ook te verteren valt. Dat heeft deels te maken met de drammerigheid van Hermans, maar ook met het feit dat het onhelder blijft waar Hermans politiek gezien nu eigenlijk stond. Dat hij een bloedhekel had aan "links" is duidelijk. Maar maakt hem dat "rechts"? Als lezer van deze biografie word je wat dat betreft grotendeels aan je lot overgelaten, terwijl er bijvoorbeeld aan de hand van de verhalenbundel *De laatste roker* een interessante analyse te plegen valt over Hermans' weerzin tegen élk vooruitgangdenken. Het communisme hoefde wat dat betreft niet onder te doen voor het neoliberalisme. Dat plaatste Hermans wellicht in de in onze contreien nauwelijks bestaande libertaire hoek, maar daar zou nog eens een goed essay over geschreven moeten worden.

De reden waarom dit geen onbelangrijk onderwerp is, is dat het het hoofdstuk over Zuid-Afrika een stuk helderder had kunnen maken. Otterspeer is een verantwoordelijke biograaf, dus hij verzwijgt niets – ook niet de bedenkelijke opmerking die Hermans met zicht op Robbeneiland gemaakt zou hebben, dat het gezelschap wel weer verder kon gaan omdat hij nu wel weer genoeg eerbied had laten blijken voor de aldaar gevangen gezette Nelson Mandela. Maar de biograaf doet geen poging om Hermans' houding ten opzichte van Zuid-Afrika politiek te plaatsen. Hij laat zien dat Hermans lang niet de enige was die de culturele boycot schond. Hij besteedt ook ruim aandacht aan het ontwarren van

de misverstanden die over menig uitspraak van Hermans waren ontstaan (in veel gevallen bleek de schrijver iets totaal anders te hebben gezegd). Maar die biografische context lost weinig op. Na het afsluitende citaat houdt Otterspeer het hier bij: "Hermans had evident niet altijd gelijk. Maar ook klein ongelijk kreeg hij in groot onrecht uitbetaald."

Ik zou een zeer vertekend beeld schetsen als ik hier zou zeggen dat Otterspeer lijdt aan de ziekte waaraan haast alle biografen lijden: de onbeheersbare drang om het altijd voor hun onderwerp op te nemen. Daar heeft hij zich namelijk goed tegen ingeënt. Hier komt Hermans echter wel erg gemakkelijk weg en dat terwijl de schrijver hier wellicht slachtoffer is van zijn eigen onverzettelijke mensbeeld. Hoe idioot hij het apartheidregime ook vond, het ging er bij Hermans niet in dat er zoiets kon bestaan als een opstand van nobele geesten. Zelfs de apartheidskwestie was voor hem niet zwart-wit, maar ondoordringbaar grijs. Met alle onverdedigbare gevolgen van dien.

Je hoeft het niet met iemand eens te zijn om met hem mee te denken. Je hoeft ook niet te psychologiseren om het maatschappelijke handelen van een schrijver te integreren in zijn poëtische of wereldbeschouwelijke opvattingen. Waar Otterspeer in *De mislukkingskunstenaar* aannemelijk wist te maken dat de angsten en onzekerheden die voortkwamen uit Hermans' persoonlijke ervaringen, belangrijke drijfveren werden voor zijn schrijverschap, is hij in *De zanger van de wrok* terughoudend om de dwingende logica die Hermans in zijn geschriften had laten ontstaan, expliciet in verband te brengen met zijn maatschappelijke positionering. Dat is jammer omdat de aanzet voor een dergelijke analyse er wel is, maar het verhaal in de tweede helft van deze biografie op deze manier toch vaak blijft hangen in een snedig geformuleerde samenvatting van de feiten.

Zo blijft er altijd wat te wensen over. Zelfs in een biografie waarin de literatuur zo serieus wordt genomen als in dit tweeluik over Hermans.

MATTHIJS DE RIDDER

WILLEM OTTERSPEER, *De zanger van de wrok*.

Willem Frederik Hermans. Biografie, deel II (1953-1995).

De Bezige Bij, Amsterdam, 2015, 1.152 p.